

ARA RAPOR
22 Mart – 25 Nisan 2023

28 Nisan 2023

I. YÖNETİCİ ÖZETİ

- 10 Mart'ta Cumhurbaşkanı, anayasal olarak 18 Haziran'da yapılması planlanan genel seçimlerin, Haziran ayında seçimlere denk gelen ve seçmen katılımını olumsuz etkileyebilecek olayları gerekçe göstererek 14 Mayıs'ta yapılacağını duyurmuştur. Türkiye'nin güneydoğusunda 6 Şubat'ta meydana gelen ve çok sayıda can kaybına ve büyük altyapı yıkımına neden olan yıkıcı depremlerin ardından, yardım ve iyileştirme çabalarını kolaylaştırmak için, 8 Şubat'ta Cumhurbaşkanı depremden etkilenen bölgelerde üç aylık süre ile Olağanüstü Hal ilan etmiş ve bu kararname daha sonra TBMM tarafından kabul edilmiştir.
- Seçmenler, cumhurbaşkanı ve 600 milletvekilini, en son Mart 2022'de esaslı değişikliklerden geçen yasal bir çerçeveye göre seçeceklerdir. Bu değişiklikler ile sandalye dağılımında, siyasi partiler için seçime katılma ehliyeti kriterlerinde ve orta-düzyer seçim kurullarına yapılan atamalarda değişiklikler olduğu gibi, Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu'nun (DKİHB) meclise girme barajını düşürmeye yönelik önceki bir tavsiyesi de olumlu bir şekilde ele alınmıştır. Koltuk dağılımı, seçmen ve aday hakları, kampanya finansmanı ve seçim uyuşmazlıklarının çözümü ile ilgili tavsiyeler de dahil olmak üzere DKİHB'nin diğer tavsiyelerinin çoğu dikkate alınmamıştır.
- Seçimler, Yüksek Seçim Kurulu'nun (YSK) liderliğinde dört kademeli bir seçim organları yapısı tarafından yönetilmektedir. Seçim idaresi bugüne kadar depremlerin neden olduğu yıkıma rağmen hazırlıkları büyük ölçüde belirlenen yasal süreler içerisinde gerçekleştirmiştir. YSK ve çoğu orta-düzyer seçim kurulu, halka açık olmayan *amaca özel* oturumlar düzenlemiş olup, yasal bir zorunluluk olmasına rağmen YSK aldığı tüm kararları kamuoyuna açıklamamıştır. DKİHB Seçim Gözlem Heyeti'nin (SGH) görüşme gerçekleştirdiği muhataplarının bir kısmı yargının bağımsızlığına dair genel bir güvensizlik olduğunu ve orta düzey seçim kurullarında yapılan yeniden atanmalarla ilgili endişelerini ve seçim kurullarının bazı iş ve işlemlerinde şeffaf olunmadığını öne sürerek, seçim idaresine duydukları güvenin farklı düzeylerde seyrettiğini belirtmişlerdir.
- Seçmen kütüğü YSK tarafından tutulmaktadır. Bu seçimler için yurt içinde 60.997.843, yurt dışında ise 3.416.098 seçmen kayıt altına alınmıştır. Uluslararası standartlar ve AGİT taahhütleriyle çelişen oy verme hakkı konusundaki bir takım kısıtlamalar varlığını sürdürmektedir. Seçmenler, kütük verilerini 2 Nisan'a kadar doğrulayabilmekte ve güncelleyebilmektedir. DKİHB SGH'nin görüştüğü muhataplarının çoğu, seçmen listelerinin doğruluğuna ilişkin bir endişe dile getirmemişlerdir. Ancak, görüşülen kişilerden bazıları, depremler nedeniyle yerinden edilen ve yeni adreslerinde oy kullanmak için ikamet değişikliği yaptırmamış olan yüksek sayıda seçmenin oy kullanıp kullanamayacağını sorguladıklarını ifade etmişlerdir. Yükseköğretim Kurulu tarafından seçmen kayıt sürecinin sonlarına doğru alınan ülke genelinde yüz yüze yüksek öğretime devam etme kararıyla ilgili ek endişeler dile getirilmiş olup, öğrencilerin öğrenim gördükleri yerde oy kullanmaları için ikamet adresi değişikliği yaptırmaları için yalnızca üç günleri kaldığı açıklanmıştır.
- YSK 4 cumhurbaşkanı adayı ile 24 siyasi partiden milletvekili aday listelerini kayıt altına almıştır. Milletvekilliği genel seçimlerine 1.849 kayıtlı aday listesinden toplam 13.037 aday ve 151 bağımsız

aday katılacaktır. Cumhurbaşkanlığı adaylarının hiçbiri kadın değildir. YSK'ya göre, milletvekili adaylarının yaklaşık yüzde 25'i kadınlardan oluşmaktadır. Cumhurbaşkanı adaylarının adaylık başvurularının kabul edilmesi veya reddedilmesi ile ilgili olarak YSK'ya çok sayıda itiraz yapılmıştır. Aralarında görevdeki Cumhurbaşkanı'nın da bulunduğu üç cumhurbaşkanı adayının adaylık ehliyetine haiz olup olmaması da dahil olmak üzere tüm itirazlar reddedilmiştir.

- Düzenlemeye tabi seçim kampanyası dönemi milletvekilli genel seçimleri için 18 Mart'ta, cumhurbaşkanlığı seçimi için ise 31 Mart'ta başlamıştır. DKİHB SGH'nin görüştüğü tüm muhatapları, seçimlerin seçmenlere siyasi alternatifler arasından gerçek bir seçim yapma olanağı sağladığı konusunda hemfikirlerdir. Siyasi partiler, ülke genelinde aktif olarak kampanya yürütmektedirler ve deprem sonrası iyileşme, milli savunma ve ekonominin durumu gibi kampanya mesajlarını duyurmak için sosyal ağları kullanmaktadırlar. Siyasi yelpazenin dört bir tarafından seçime katılan adaylar, çevrimiçi de dahil olmak üzere, karşılıklı olarak kışkırtıcı mesajlar vermekte ve sert bir dil kullanmaktadırlar. DKİHB SGH'nin Türkiye'nin güneydoğusunda görüştüğü bazı siyasi parti muhatapları, kampanya faaliyetlerine karşı fiziksel ve idari engeller gösterildiğinin yanı sıra devlet yetkililerinin destekçileri üzerinde baskı uyguladığını da iddia etmişlerdir.
- Kanuna göre, cumhurbaşkanlığı kampanyalarına yalnızca bireyler bağışta bulunabilmektedir; adayların kamu finansmanı alması mümkün değildir. Uygun olan bazı siyasi partiler, önceki seçimlerde elde ettikleri sonuçlara bağlı olarak, seçimin olduğu yıllarda artırılan kamu finansmanı alma hakkına sahiptirler. Mevzuat, siyasi parti ve seçim kampanyası ile ilgili harcamalar için bir sınır belirlememekte ve seçim gününden önce kampanya finansmanının proaktif olarak izlenmesini veya açıklanmasını gerektirmemektedir. Kanun, cumhurbaşkanlığı kampanyaları için değil, milletvekili genel seçim kampanyalarına yönelik düzenlemelerin ihlali için yaptırımlar öngörmektedir.
- Mevzuat, ifade ve medya özgürlüğü getirmekte ve seçime katılan adayların seçim kampanyalarının tarafsız bir şekilde yayınlanmasını sağlamaktadır. Ancak, DKİHB SGH'nin görüştüğü pek çok muhatap, web sitelerinin sık sık engellendiğine, içerik kaldırma taleplerine ve ifade özgürlüğüne ilişkin yasal kısıtlamaların kullanıldığına dikkat çekmiştir. DKİHB'nin daha önceki bir tavsiyesine rağmen hakaret ceza gerektiren bir suç olmaya devam etmektedir ve çoğunlukla terörle ilgili suçlamalarla bağlantılılandırılarak eleştirel gazetecilere karşı sıklıkla kullanılmaktadır. DKİHB SGH'nin görüştüğü pek çok muhatap, son yıllarda ağırlıklı olarak muhalefetle bağlantılı medya kuruluşlarına yönelik orantısız ve seçici yaptırımların uygulandığını iddia ederek, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun (RTÜK) bağımsızlığı ve tarafsızlığıyla ilgili endişelerini dile getirmişlerdir.
- Seçim kurullarının kararlarına, daha üst düzey seçim kurulu nezdinde itiraz edilebilmektedir; ancak, daha önceki DKİHB tavsiyelerine rağmen, Anayasa uyarınca YSK kararları yargı denetimine açık değildir. Hukuki bir çözümün bulunmaması nedeniyle, paydaşlar, adayların kayıt altına alınmasıyla ilgili de olmak üzere, bazı kararlarının yeniden değerlendirilmesini talep ederek YSK'ya resmi itirazlarda bulunmuşlardır. DKİHB SGH'ye, iç inceleme neticesinde bozulan herhangi bir YSK kararı hakkında bilgi verilmemiştir.

II. GİRİŞ

Türkiye makamlarından genel seçimleri gözlemek üzere gelen davet üzerine, ve yetkisi uyarınca, AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu (DKİHB) 27 Mart'ta bir Seçim Gözlem Heyeti (SGH) görevlendirmiştir.¹ Büyükelçi Jan Petersen liderliğindeki SGH, Ankara merkezli 14 kişilik bir

¹ DKİHB'nin [Türkiye ile ilgili önceki seçim gözlem raporlarına bakınız](#).

çekirdek ekipten ve 7 Nisan'dan itibaren ülke çapında görev yapmakta olan 28 uzun süreli gözlemciden oluşmaktadır. Heyetin üyeleri AGİT'e üye 21 devlet arasından seçilmekte olup heyet üyelerinin yüzde 48'i kadınlardan oluşmaktadır. DKİHB, Üye Devletlerden seçim günü işlemlerini gözlemlemek üzere 350 kısa dönemli gözlemci göndermelerini talep etmiştir.

III. ARKA PLAN VE SİYASİ BAĞLAM

Ocak 2023'te Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Haziran ayında seçimlerle aynı zamana denk gelen ve seçmen katılımını olumsuz etkileyebilecek olayları gerekçe göstererek 18 Haziranda yapılması planlanan 2023 Cumhurbaşkanı ve Milletvekili Genel Seçimlerini 14 Mayıs'ta yapma niyetini dile getirmiştir.² 6 Şubat tarihinde Türkiye'nin güneydoğusunda meydana gelen bir dizi büyük deprem, çok sayıda can kaybına ve altyapıda büyük yıkıma neden olmuştur.³ 8 Şubat tarihinde Cumhurbaşkanı, yardım ve kurtarma çabalarını kolaylaştırmak amacıyla depremden etkilenen illerde üç aylık süre ile Olağanüstü Hal ilan etmiş ve bu kararname 9 Şubat'ta TBMM tarafından kabul edilmiştir.⁴ Cumhurbaşkanı 10 Mart tarihinde anayasaya uygun olarak 14 Mayıs'ta erken genel seçim yapılması çağrısında bulunmuştur. Karar öncesinde Yüksek Seçim Kurulu (YSK) tarafından seçimlerin yapılmasının teknik fizibilitesini değerlendiren yerinde incelemeler yürütülmüştür. Muhalefet de dahil olmak üzere tüm siyasi partiler, depremin etkisine rağmen seçimlerin anayasal olarak belirlenen tarihte veya daha önce yapılması konusunda anlaşmışlardır.

Bu seçimler, 2018 genel seçimleri ile parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçişle sonuçlanan ve 2017 anayasa referandumu ile kabul edilen köklü anayasa değişikliklerinin ardından düzenlenmektedir. 2002 yılından bu yana şu anda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın liderliğindeki iktidar partisi Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) siyasi ortama yön vermektedir. 2018 genel seçimlerinde AK Parti, ittifak ortağı Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ile birlikte çoğunluğu sağlayarak hükümeti kurmuş ve Sayın Erdoğan yüzde 52,59 oyla cumhurbaşkanı seçilmiştir. Şimdiki seçimlerden önce, hem iktidar partisi hem de muhalefet büyük ittifaklar oluşturmuştur: Cumhuriyet İttifakı ve Millet İttifakı.⁵

Türkiye, demokratik katılımı artırmak için gerekli yasal değişiklikleri yapmak üzere Mart 2021'de bir Ulusal İnsan Hakları Eylem Planı uygulamaya koymuştur. Bununla birlikte, birçok uluslararası kuruluş başta toplanma ve örgütlenme özgürlüklerine getirilen sınırlamalar ile ifade ve medya özgürlüğü ve internet kullanım özgürlüğü de dahil olmak üzere medeni ve siyasi haklara saygı gösterilmesi

² Anayasaya göre, genel seçimler 18 Haziran'da yapılacaktı. 23 Ocak'ta yapılan kabine toplantısının ardından Cumhurbaşkanı, seçimlerin hac mevsimi, üniversite sınavları ve yaz tatili dönemine denk gelen Haziran ayında yapılmasının uygun olmayacağını, 14 Mayıs'ta yapılacak seçimlerin "milli iradeyi" daha iyi yansıtacağını ifade etmiştir.

³ Ulusal Afet ve Acil Durum Başkanlığı (AFAD), yaşanan depremlerde az 51.000 kişinin hayatını kaybettiğini ve yaklaşık 3 milyon kişinin yerinden olduğunu [bildirmiştir](#). Depremleri takip eden haftalarda 1.6 milyon kişi etkilenen bölgede, 323.000 kişi bölgenin dışında ve 900.000 kişi kendi imkanlarıyla başka bir yerde barınmaktaydı. Henüz yasal olarak ölü ilan edilmeyen kayıp vatandaşların sayısı bilinmemektedir. 2,2 milyondan fazla bina hasar görmüş olup en azından kısmen hasar görmüş evlerde yaşayan 8 milyon kadar kişiyi etkilemektedir.

⁴ Depremlerden etkilenen iller Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Osmaniye ve Şanlıurfa'dır .

⁵ İktidardaki Cumhuriyet İttifakı AK Parti, MHP, Büyük Birlik Partisi (BBP) ve Yeni Refah Partisi'nden (YRP) oluşmaktadır. Oy pusulasında yer almayan üç diğer parti de bu ittifaka destek vermektedirler: Büyük Türkiye Partisi, Demokratik Sol Parti (DSP) ve Hüda-Par. "Altılı Masa" olarak da bilinen Millet İttifakı, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), İYİ Parti, Demokrasi ve Atılım Partisi (DEVA), Demokrat Parti (DP), Saadet Partisi (SP) ve Gelecek Partisi'nden (GP) oluşmaktadır. 2023 seçimlerine katılan ve mecliste olan diğer siyasi partiler ise Memleket Partisi, Yenilik Partisi (YP), Zafer Partisi ve Türkiye İşçi Partisi'dir (TİP). Halkların Demokratik Partisi (HDP), adaylarını Yeşil Sol Parti'nin (YSP) altında listeye sokmayı tercih etmiştir.

konusundaki endişelerini dile getirmeye devam etmiştir. ⁶ Anayasa ile güvence altına alınmasına rağmen, uluslararası aktörler ve DKİHB SGH'nin görüştüğü çeşitli muhatapları, yargının bağımsızlığına ilişkin endişelerini dile getirmeye devam etmektedir. ⁷ Bazı DKİHB SGH muhatapları muhalefet partilerine ve destekçilerine, özellikle de Halkların Demokratik Partisi'ne (HDP), yönelik sistematik hedef alma olarak algıladıkları durumla ilgili endişelerini dile getirmişlerdir. ⁸ HDP hakkında Mart 2021'de başlatılan kapatma davası hala devam etmektedir. ⁹

2018 yılından bu yana, uluslararası terörle mücadeleye yönelik askeri operasyonlara ilişkin terörle mücadele ve kamu güvenliği tedbirleri temelinde, doğu ve güneydoğu illerindeki valiler, düzenli olarak temel hak ve özgürlükleri geçici olarak sınırlandırmaktadırlar. Bu yasaklar, seçim dönemi de dahil olmak üzere, 5 ile 15 gün arasında değişen sürelerle dönemsel ve ardışık olarak uygulanmaktadır. Depremlerin ardından Olağanüstü Hal ilanı ile Türkiye Hükümeti, BM Genel Sekreteri, Avrupa Konseyi ve DKİHB'ye Medeni ve Sivil Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) bazı maddelerinden sapma hakkını kullanacağını bildirmiştir. ¹⁰

Anayasa kadın erkek eşitliğini garanti altına almaktadır. Lakin, kadınlar siyasette ve liderlik pozisyonlarında hala yeterince temsil edilmemektedirler. Mevcut mecliste 577 vekilin 100'ü (yüzde 17) kadınlardan oluşmaktadır. 17 bakandan sadece biri kadındır. Belediye başkanlarının sadece yüzde 3'ü, muhtarların yüzde 2'si ve yerel meclis üyelerinin ise yüzde 11'i kadındır. ¹¹2018'de hükümet, toplumsal

⁶ İnsan [Hakları Eylem Planı](#), “insan haklarıyla ilgili olarak ulusal düzeyde öngörülebilir ve ölçülebilir önemli teminatlar ve koruma mekanizmaları” sağlamayı taahhüt etmektedir. Avrupa Komisyonu'nun 2022 [Türkiye Raporu](#), “Türkiye'nin demokratik kurumlarının işleyişi ciddi şekilde engellenmeye devam etmektedir [...] İnsan haklarının durumu kötüleşmeye devam etmektedir. Gazeteciler, yazarlar, avukatlar, akademisyenler, insan hakları savunucuları ve eleştirel seslerin faaliyetlerine getirilen geniş kısıtlamalar, özgürlüklerini kullanmaları üzerinde olumsuz etki yaratmaya devam etmektedir.” ifadelerine yer vermektedir. İnsan hakları savunucularının durumuna ilişkin BM Özel Raportörü, Haziran 2021 tarihli bir [basın açıklamasında](#), “Türkiye uluslararası insan hakları hukukunun bazı temel direklerini - ifade özgürlüğünü, örgütlenme özgürlüğünü ve kişinin kendi mesleğini yasal olarak icra etme hakkını - insan hakları savunucularını ve avukatları defalarca özgürlüklerinden yoksun bırakarak ihlal etmektedir” diyerek endişelerini dile getirmiştir. Ayrıca, 2016'dan bu yana insan haklarına ilişkin durumdaki genel kötüleşmeye ilişkin Avrupa Konseyi [İnsan Hakları Komiseri'nin](#) 2020 Raporu'nun 7. sayfasındaki referanslara bakınız.

⁷ 2019 [Ara Uyum Raporunda](#) Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu (GRECO), daha önce paylaştığı Hakim ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun (HSYK) bağımsızlığının yürütme makamlarınca yapılan potansiyel tehditler ile bunların siyasi nüfuzuna karşı güçlendirilmesine ilişkin tavsiyesinin uygulanmadığı sonucuna varmıştır. Avrupa Konseyi [İnsan Hakları Komiserliği'nin](#) 2020 Raporu, “özellikle hakimlerin görevde yükselme emniyeti ve güvencesi olmak üzere, yargı bağımsızlığının bozulmasına birçok [...] faktörün katkıda bulunduğunu” belirtmiştir. Uluslararası Hukukçular Komisyonu, Mayıs 2022 tarihli bir [sunumunda](#), “Türkiye'de hukukun üstünlüğü ve yargı bağımsızlığı ile ilgili kaygı verici yıllara” atıfta bulunmuştur. Ayrıca bkz. Avrupa Komisyonu'nun 2022 [Türkiye Raporu'nda](#) “yargı bağımsızlığının sistematik olarak bulunmayışı ve hakimler ve savcılar üzerinde yersiz baskı” ile ilgili referansları.

⁸ 2019 yerel seçimlerinden bu yana, çok sayıda HDP belediye başkanı, terörle ilgili suçlamalar nedeniyle hükümetin atadığı kayyumlarla değiştirilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), 2020 ve 2022'de parti eşbaşkanları da dahil olmak üzere partinin çok sayıda üyesinin tutuklanmasıyla ilgili olarak Türkiye aleyhine karar vermiştir. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin (AKPM) [Türkiye'de demokratik kurumların işleyişine ilişkin 2021 raporuna göre](#), “HDP'yi kapatma girişimi, HDP partisine yönelik devam eden bir baskı sürecinin doruk noktası olarak görünmektedir. Prosedür devam etmektedir. Sonucu ne olursa olsun, 2023'te yapılması planlanan cumhurbaşkanlığı ve meclis seçimleri öncesinde siyasi motivasyon sorusunu gündeme getiren endişe verici bir gelişmedir”.

⁹ 2021 yılında Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, HDP'yi Türkiye, Avrupa Birliği ve pek çok diğer ülke tarafından terör örgütü olarak tanımlanan terör örgütü Kürdistan İşçi Partisi (PKK) ile bağlantılı olmakla suçlayarak hakkında kapatma davası açmış ve partinin 451 üyesi için beş yıllık siyasi faaliyet yasağı talep etmiştir. HDP, 11 Nisan 2023 tarihindeki duruşmasında, davanın siyasi saiklere sahip olduğunu iddia ederek Anayasa Mahkemesi'nde yargılanma hakkını kullanmamayı tercih etmiştir. Mahkemenin kararını vermesi için herhangi bir süre sınırlaması bulunmamaktadır.

¹⁰ Bu maddeler, diğerlerinin yanı sıra, hareket, örgütlenme, toplanma ve ifade özgürlüklerini içermektedir.

¹¹ Bkz. BM Kadın Birimi'nden [Liderlik ve Siyasi Katılım](#).

yaşamın her alanında toplumsal cinsiyet eşitliğini desteklemek için Kadının Güçlendirilmesine ilişkin Strateji Belgesi ve Eylem Planını kabul etmiştir.¹² Türkiye, 20 Mart 2021'de Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nden (İstanbul Sözleşmesi) çekilmiştir.¹³

IV. YASAL ÇERÇEVE

Seçimler, öncelikli olarak 1982 Anayasası, 1961 tarihli Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun (Temel Hükümler Hakkında Kanun), 1983 tarihli Milletvekili Seçimi Kanunu, 2012 yılında kabul edilen Cumhurbaşkanlığı Seçimi Kanunu, 1983 tarihli Siyasi Partiler Kanunu ile 2017 tarihli Yüksek Seçim Kurulunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'da düzenlenmektedir. YSK'nın düzenlemeleri ve kararları yasal çerçeveyi tamamlamaktadır. DKİHB'nin daha önce paylaştığı tavsiyesine rağmen, mevzuat, demokratik seçimlerin yürütülmesi için temel hak ve özgürlükleri kısıtlamaya devam etmektedir ve mevzuatın ek kısıtlamalar getirmesine izin verilmektedir.¹⁴ Türkiye, demokratik seçimlerin yürütülmesine ilişkin başlıca uluslararası ve bölgesel insan hakları belgelerine taraftır; 2021 yılında Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nden (İstanbul Sözleşmesi) çekilmiştir.¹⁵

Mart 2022'de AK Parti ve MHP'nin teklifi üzerine TBMM'de 7393 sayılı Kanun kabul edilmiş olup söz konusu Kanun, seçimlerin yasal çerçevesinde bazı önemli değişiklikler getirmiştir. Değişiklikler arasında, diğerlerinin yanı sıra, meclise girme barajının alçaltılması, sandalye dağılımı konusunda sistem değişikliği, siyasi partilerin seçimlere katılması için uygunluk kriterlerinde yapılan değişiklikler ve orta düzey seçim kurullarının oluşturulmasına ilişkin yeni bir yöntem yer almaktadır. CHP'li milletvekilleri, görevdeki hakim üyelerin görev süreleri sona ermeden üç ay içinde değiştirilmesinin anayasaya aykırı olduğunu ileri sürerek, bu değişikliğin özüne ve zamanlamasına itiraz etmiş ancak bir sonuç alamamışlardır.¹⁶

Yapılan bu değişiklikler DKİHB'nin daha önce paylaştığı meclise girme barajının düşürülmesi ve görme engelli seçmenlerin katılımını kolaylaştırmaya ilişkin tavsiyelerini dikkate almıştır. Ancak, seçim çevreleri arasındaki koltuk dağılımı, seçmen ve aday hakları, kampanya finansmanı düzenlemesi, partizan olmayan gözlem ve seçim uyuşmazlıklarının çözümü ile ilgili DKİHB'nin tavsiyeleri de dahil olmak üzere, Büronun verdiği ve uzun zamandır bekleyen tavsiyelerinin çoğu dikkate alınmamıştır.

¹² 2018-2023 dönemi için geliştirilen [Kadının Güçlenmesi 2018 Strateji Belgesi ve Eylem Planı](#), kadınların kamu hayatına katılımını artırmaya yönelik önlem ve politikaları içermekte ve beş ana alana odaklanmaktadır: eğitim, ekonomi, sağlık, karar alma mekanizmalarına katılım ve medya.

¹³ Hükümet, Sözleşme'nin eşitlik ve cinsel yönelime yaptığı atıfların ülkenin muhafazakar değerleri ve geleneksel aile yapısıyla uyumlu olmadığına dair endişelerini dile getirmiştir. AKPM, [Türkiye'de demokratik kurumların işleyişine ilişkin 2021 raporunda](#) bu hareketi "üzücü bir geri adım" olarak nitelendirmiştir. Ardından Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından [Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Dördüncü Ulusal Eylem Planı \(2021-2025\) açıklanmıştır](#).

¹⁴ Anayasa, temel hak ve özgürlükleri içermekte ve uluslararası hukukun ulusal mevzuata üstünlüğünü tesis etmektedir, ancak, hak ve özgürlüklere ilişkin geniş güvenceler yerine devletin korunmasına yönelik yasak ve yasaklara odaklanmaktadır.

¹⁵ Bunlar arasında 1965 tarihli Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme, 1966 tarihli Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, 1979 tarihli Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme, 2003 tarihli Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesi ve 2006 tarihli Engelli Hakları Sözleşmesi yer almaktadır. Türkiye, Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu ve Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu (GRECO) üyesidir ve 1950 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile 2001 Siber Suçlar Sözleşmesi'ne taraftır. Türkiye, Avrupa Konseyi'nin Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi'ni ne imzalamış ne de onaylamıştır.

¹⁶ 12 Nisan 2022'de 136 CHP milletvekili tarafından yapılan şikayette, yeni yöntemin seçim idarecilerinin yetki ve bağımsızlığını, yargı güvenliğini ve seçim yasasının istikrarını zedelediği ileri sürülmüştür. 28 Eylül 2022 tarihli Anayasa Mahkemesi [kararı](#) ile yeni yöntemin anayasaya uygunluğu oybirliği ile kabul edilmiştir. Ancak, 15 hakimden oluşan heyetin üçte biri erken feshin anayasaya uygunluğuna karşı çıkmıştır.

DKİHB SGH'nin görüştüğü muhataplar mevzuat değişikliklerini memnuniyetle karşılarken, sivil toplum ve muhalefet paydaşları bazı değişikliklerle ilgili endişelerini dile getirmişlerdir; ayrıca DKİHB ve Venedik Komisyonu ortak bir hukuki görüşte, bu değişikliklerin tam anlamıyla kapsayıcı olmayan bir süreç ile birkaç hafta içinde kabul edildiğini kaydetmiştir.¹⁷

V. SEÇİM SİSTEMİ

Cumhurbaşkanı 5 yıl süre ile görev yapmak üzere ülke geneli tek bir seçim bölgesi olacak şekilde doğrudan seçilir ve iki döneme kadar cumhurbaşkanı görevinde bulunabilir. Anayasaya göre üçüncü bir dönem yalnız cumhurbaşkanının makamdaki ikinci dönemi esnasında Meclis erken cumhurbaşkanı seçimine gitmeye kararı verdiği durumda mümkündür. 18 Cumhurbaşkanı adayları siyasi partiler tarafından aday gösterilebildiği gibi bağımsız aday da olabilirler. İlk turda adaylardan biri geçerli oyların yüzde 50'den fazlasını alamaz ise en fazla oyu alan iki aday arasında iki hafta sonra ikinci bir tur düzenlenir.

600 sandalyeli tek meclisli parlamentoya milletvekilleri 87 çok-vekilli seçim bölgesindeki orantılı sistem ile kapalı siyasi parti listelerinden veya bağımsız adaylar olarak beş yıllık bir dönem için seçilirler. Seçim-öncesi ittifaklarına müsaade edilmekte ancak ittifaka katılan siyasi partilerin ayrı listeler sunması gerekmektedir. Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu'nun (DKİHB) uzun süredir dile getirdiği tavsiye ile uyumlu olacak şekilde 2022'de yapılan yasal değişiklikler ile siyasi partiler ve ittifaklar için seçim barajı yüzde 10'dan yüzde 7'ye indirilmiştir. Sandalye dağılımı konusunda yeniden düzenlenen yöntem ile, bağımsız ya da seçim-öncesi ittifakının altında yarışan, tüm siyasi partilere doğrudan *D'Hondt* yöntemine göre sandalyeler dağıtılacaktır.¹⁹

İki ya da daha fazla seçim çevresine ayrılan dört il dışında, seçim çevreleri 81 ilin idari sınırlarına tekabül etmektedirler.²⁰ Mart 2023'te YSK seçim çevrelerinde sandalye dağılımlarının 2022 nüfus verisine göre yeniden yapılması konusunda bir karar yayınlamıştır. 87 seçim çevresinin 39'unda yetki alanı başına düşen ortalama vatandaş sayısından yüzde 15'in üzerinde bir sapma mevcuttur.²¹

VI. SEÇİM İDARESİ

Seçim idaresi YSK, 81 il seçim kurulu, 1.095 ilçe seçim kurulu, ve 202.638 sandık kurulundan oluşmaktadır.²² Hak sahibi siyasi partiler YSK'da ve İl Seçim Kurullarında oy kullanma hakkı

¹⁷ Bkz. 7393 Sayılı Kanunla Seçim Mevzuatında Değişiklik Yapılmasına İlişkin Ortak Görüşün 13. paragrafi.

¹⁸ 2014'ten önce Cumhurbaşkanı Meclis tarafından dolaylı olarak seçilmekte idi.

¹⁹ Bakınız DKİHB ve Venedik Komisyonu'nun Seçim Mevzuatındaki Değişikliklere Yönelik Ortak Görüşü'nün ([ODIHR and Venice Commission 2022 Joint opinion on the Amendments to the Electoral Legislation](#)) 16. Fıkrası. Bu fıkraya göre söz konusu model ittifak içerisinde yer alan daha küçük siyasi partilerin dezavantajına olabilmektedir. Önceki modelde sandalye dağılımı iki kademeli bir süreçten oluşmakta idi, ilk olarak *D'Hondt* metodu kullanılarak seçim çevrelerinde sandalyeler seçim-öncesi ittifakları, kendi başına seçime katılan siyasi partiler, ve bağımsız adaylar arasında dağıtılıp, sonrasında seçim-öncesi ittifakına dağıtılan sandalyeler ittifakı oluşturan siyasi partiler arasında paylaştırılmakta idi.

²⁰ İstanbul ve Ankara'da üçer seçim çevresi, İzmir ve Bursa'da ise ikişer seçim çevresi bulunmaktadır. Seçim çevrelerinde 1 ile 36 arasında değişen sandalye sayısı mevcuttur.

²¹ Venedik Komisyonu'nun Seçim İşlerinde İyi Uygulama Kılavuzu I.2.2.iv Fıkrasına göre ([Venice Commission's Code of Good Practice in Electoral Matters](#)) normdan kabul edilebilir sapma oranı yüzde 10'dan fazla olmamalı ve özel durumlar dışında yüzde 15'i kesinlikle aşmamalıdır.

²² Buna ek olarak, nüfusu yoğun olan ilçelerde ve yurtdışında oy kullanımını kolaylaştırmak için geçici İlçe Seçim Kurulları kurulabilmektedir. Toplamda 5.039 olan Sandık Kurulu sayısı yurtdışında, gümrük kapılarında kurulan kurulları, 534 seyyar kurulu ve cezaevlerinde kurulan 337 sandık kurulunu da içermektedir.

bulunmayan üye görevlendirebildiği gibi İlçe Seçim Kurulları ve Sandık Kurullarında asil üye görevlendirebilmektedirler.²³

Seçimlerin yürütülmesi ve sürecin düzenlenmesi konusunda yegane denetim sorumluluğu YSK'ye aittir. YSK her biri birinci sınıf (kıdemli) hakimler arasından altı-yıllık süre ile atanan yedi asil ve dört yedek üyeden oluşan daimi bir kuruldur.²⁴ Tüm YSK üyeleri erkek üyelerdir. İl Seçim Kurulu ve İlçe Seçim Kurulu üyeleri kura ile belirlenmekte ve iki-yıl süre ile kendi bölgelerinde seçimleri denetlemek üzere atanmaktadırlar. İl Seçim Kurulları üç hakimden oluşmaktadır. Yedi üyeden oluşan İlçe Seçim Kurullarına bir hakim başkanlık etmekte ve Kurul iki devlet memuru ve dört siyasi parti temsilcisinden oluşmaktadır. 2022'de yapılan yasal değişiklikler ile İl ve İlçe Seçim Kurullarının üyelerinin yargıdan seçilme yöntemi değiştirilmiştir. DKİHB Seçim Gözlem Heyetinin bazı görüşmelerinde yeni atama usulünün yargı üyelerinin siyasi etki altında kalma olasılığını artırabileceği konusunda endişeler dile getirilmiştir.²⁵ YKS'ya göre İl Seçim Kurullarının yüzde 27'si ile İlçe Seçim Kurullarının yüzde 46'sı kadın üyelere sahiptir. Sandık Kurulları her seçim öncesinde oy kullanma yerlerinde seçim günü işlerini yönetmek amacıyla oluşturulmakta ve devlet memurları arasından seçilen bir başkan ve üye ile beş siyasi parti temsilcisinden oluşmaktadırlar.²⁶

Şu ana kadar seçim idaresi uyulması gereken yasal sürelerin çoğuna sadık kalmış olup yalnız seçmen listelerinin kesinleştirilmesi ve oy kullanma yerlerinin belirlenmesi konularında belirlenen süreler uyulmamıştır (bakınız *Seçmenlerin Kayıt Altına Alınması*). Mart ve Nisan aylarında YSK depremden etkilenen illerde altyapının aldığı hasarı tespit etmek için denetim yapmış ve seçimlerin yürütülmesinin önünde büyük bir engel olmadığı sonucuna varmıştır. Ancak seçim idarelerine ait tesislerin 15 ilçede yerinin değiştirilmesi gerekmiş ve pek çok oy kullanma yeri için alternatif lokasyonlar belirlenmeye çalışılmıştır. Yasal yükümlülüğüne rağmen YSK aldığı tüm kararları kamuoyu ile paylaşmamıştır.²⁷ DKİHB'nin seçim idaresinin şeffaflığının artırılmasını amaçlayan önceki tavsiyelerine rağmen YSK, İl Seçim Kurulu, ve İlçe Seçim Kurulu oturumları halka açık değildir. DKİHB'nin Seçim Gözlem Heyetinin yaptığı görüşmelerde seçim idaresine duyulan güven konusunda farklı görüşler ifade edilmiş, yargının bağımsızlığına güven noktasında genel olarak güven eksikliği duyulduğu, orta-seviye kurullara yapılan atamalara getirilen değişikliklerle ilgili endişeler ve seçim kurullarının işlerinin bazı yönlerinin şeffaf olmadığı ifade edilmiştir.

²³ Mecliste grubu bulunan ve son seçimlerde oyların çoğunluğunu alan dört siyasi parti YSK'da oy kullanma hakkı bulunmayan temsilciler bulundurabilirler. Daha alt kurullarda siyasi temsiliyet sağlayabilmek için il ve ilçe seviyelerinde ilgili kriterlerin sağlanması gerekmektedir. Ancak, ilgili parti gelen seçimlerde yer almadığı takdirde o partinin alt kurullardaki temsiliyet hakkı geçersiz olur. YSK'da oy verme hakkı bulunmayan temsilci bulunduran siyasi partiler AK Parti, CHP, HDP, İYİ Parti ve MHP'dir. Nisan 2023'te, HDP'nin seçim kurullarında temsilci bulundurma hakkı YSK haricindeki diğer kurullar için kaldırılmıştır.

²⁴ Yargıtay'dan altı üye Danıştay'dan beş üye atanmaktadır. Yedek üyeler kura usulü ile her iki kurumdan ikişer yedek üye olacak şekilde seçilmektedir. Mevcut YSK'da üyelerin altısı Ocak 2020'de atanmış olurken beş üye Ocak 2023'te atanmıştır.

²⁵ Yeni usul gereği, Temmuz 2022 itibari ile, İl ve İlçe Seçim Kurulu üyeleri birinci sınıf hakimler arasından kura usulü ile seçilmekte, daha önce uygulanan ilgili bölgedeki en kıdemli hakimin kıdeme göre atanması işlemi artık uygulanmamaktadır. DKİHB'nin görüştüğü bazı muhataplar yeterince mesleki tecrübesi bulunmayan daha kıdemsiz hakimlerin siyasi baskıya daha açık olabileceği konusunda çekincelerini dile getirmişlerdir. Nisan 2023'te İlçe Seçim Kurulu üyelikleri kanun uyarınca daha da değiştirilerek sadece seçime katılan siyasi partilerden temsilci adayları kabul edilir olmuştur.

²⁶ Seçime katılma ehliyetine haiz beş siyasi partinin yerel ofislerini kurmuş, son genel seçimlerde bölgedeki en yüksek oyları almış ve gelen seçimler için aday listesi sunmuş olması gerekmektedir. Yurtdışı seçmenlerinin oy kullanması için Yurtdışı Bölge Seçim Kurulları 12 Nisan tarihinde görevlendirilmiş olup yurtiçinde kurulların oluşturulması için son tarih 24 Nisan'dır.

²⁷ 2017 tarihli Yüksek Seçim Kurulu'nun Teşkilatına İlişkin Kanununun 5. Maddesi YSK'nın kararlarının websitesinde yayınlanmasını gerektirmektedir. YSK'dan alınan bilgiye göre uygulamada bu kararlar yalnız kamu ya da diğer paydaşlar üzerinden doğrudan etki yaratacak kararlar ise yayınlanmaktadırlar.

Seçimde görevli personele yönelik ana eğitim programı henüz başlamamıştır. Bugüne kadar YSK kısıtlı sayıda seçmen bilgilendirme ve eğitim faaliyetleri yürütmüş olup bunlar genel olarak işitsel-görsel materyaller ve deprem dolayısıyla yer değişikliği yapan seçmenler de dahil olacak şekilde seçmen kaydı verilerindeki değişiklikleri, engelli seçmenler için yapılan düzenlemeleri, oy pusulaları ve yurtiçinde ve yurtdışında oy verme yöntemini açıklayan posterlerdir. Erişilebilir bilgi sağlamak amacıyla videolarda Türkçe işaret dili tercümesi de kullanılmıştır.

VII. SEÇMEN KAYDI

Mahkeme karar ile oy verme ehliyeti olmadığı tayin edilenler, suçun ağırlığına bakılmaksızın kasıtlı suçlardan hüküm giymiş olanlar, askerlik görevini ifa etmekte olanlar, askeri okuldaki öğrenciler dışında 18 yaşını doldurmuş vatandaşların oy kullanma hakkı vardır. Bu oy kullanma hakkı kısıtlamaları AGİT taahhütleri ile diğer uluslararası yükümlülükler ve standartlara aykırı düşmektedir.²⁸ 13 Mart tarihinde YSK cezaevlerinde olmayan bütün hükümlüler için, daha önceki kararlarında da olduğu gibi, cezalarının tamamen infaz edilip edilmediğine bakılmaksızın oy vermeye izin veren bir karar yayınlamıştır.

Seçmen kaydı pasif ve sürekli. Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun YSK'yı İç İşleri Bakanlığının güncellediği nüfus ve adres kaydına göre merkezi bir seçmen kütüğü tutmakla sorumlu kılmıştır. Seçmen listeleri muhtarlıklarda 20 Mart tarihine kadar incelemeye açık asılı kalmışlardır; seçmenler 2 Nisan tarihine kadar bilgileri kontrol edip doğrulayabilmiş veya değişiklik talebinde bulunabilmiştir. Deprem dolayısıyla yerinden olan kişilerin katılımını kolaylaştırabilmek için alınan YSK kararı ve Cumhurbaşkanı Kararnamesi ile adres değişikliği ve kimlik tesbiti konusundaki idari gereklilikler depremden dolayı yeri değişenler için basitleştirilmiştir.²⁹ YSK'ya göre 600.000 kadar düzeltme ve adres değişikliği talebi gelmiş olup bunların 133.000 kadarı deprem sebebiyle yer değişikliği yapan seçmenlerden gelmiştir.

DKİHB'nin yaptığı görüşmelerde pek çok kez deprem sebebiyle yer değişikliği yapan seçmenlerin büyük bir kısmının adres değişikliğini yapmamış olma ihtimali konusunda endişeler paylaşılmış, bazı görüşmelerde kayıt süresi daha uzun olsaydı daha fazla sayıda yer değişikliği yapmış seçmenin adreslerini güncelleyebilecek olabileceği ifade edilmiştir.³⁰ Bazı siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşları DKİHB SGH'yi depremden etkilenen seçmenlere seçim gününde ikamet adreslerine dönebilmeleri için ulaşım imkanı sağlama planları konusunda bilgilendirmiştir. Dahası, Yükseköğretim Kurulunun 30 Mart tarihli ülke genelinde yüzyüze eğitime geri dönme kararı ve etkilenen öğrencilerin bu durumda okudukları illere ikametlerini taşımak için yalnız üç gününün kalması konusunda endişeler de dile getirilmiştir.³¹

²⁸ [1990 AGİT Kopenhag Belgesi'nin](#) 7.3 Fıkrası üye Devletleri “yetişkin vatandaşlara genel ve eşit oy hakkı verilmesini teminat altına almaya” çağırarakta, 24. Fıkra ise hak ve özgürlüklere getirilen kısıtlamaların “kanunun amacı ile kesin orantıda” olması gerektiğini eklemektedir. 2006 tarihli BM [Engelli Hakları Sözleşmesi'nin](#) (CRPD) 12. Maddesi kanunlar önünde engellilerin eşit görülmesini gerektirmektedir. Madde 29, Devletlerin “engellilerin siyasi haklarını ve bu hakları diğerleri ile eşit zeminde kullanma fırsatını garanti altına almalıdır”.

²⁹ 3 Martta yayınlanan Cumhurbaşkanı Kararnamesi ile deprem sebebiyle yerinden olan kişiler için ücretsiz kimlik belgesi çıkarılması mümkün olmuştur. 13 Mart tarihinde YSK depremden etkilenip geçici sığınaklarda konaklamakta olanların ikamet kaydının yapılabilmesi için ilave destekleyici bir dokümana gerek duyulmaksızın belediyeler tarafından verilen teknik bir adres ile ikamet kaydı yapabilmelerine imkan tanıyan bir karar yayınlamıştır. İlgili kanuna göre ikamet adresini değiştiren bireyler, deprem dolayısıyla değiştirmek durumunda kalanlar da dahil olmak üzere, yalnız yeni ikamet yerlerindeki adaylar için oy kullanabilmektedirler.

³⁰ Güvenilir bir bilginin olmadığı bu ortamda bazı siyasi partiler ve medya temsilcileri deprem sebebiyle yaklaşık 2 milyon vatandaşın yerinden olduğu tahmininde bulunmuşlardır.

³¹ 20 Şubat tarihinden itibaren başlayarak yurt genelinde yüzyüze eğitime ara verilmiş, öğrenci yurtları depremde evini kaybeden kişilerin kullanımına açılmıştır.

Yurtdışında kayıtlı 3.416.098 seçmen için oy verme işlemleri 74 ülkedeki 177 dış temsilcilikte 27 Nisan ile 9 Mayıs tarihleri arasında gerçekleşecektir. Ayrıca, 4.671 tutuklu ve oy verme ehliyeti bulunan mahkum için özel seçmen listeleri derlenecektir. Bazı kentsel alanlarda 6.215 evden çıkamayan seçmen için seyyar oy kullanma imkanı sağlanacaktır. 17 Nisan'da YSK'nın yayınladığı son seçmen kaydına göre yurtiçindeki seçmen sayısı 60.997.843'tür. DKİHB SGH'nin yaptığı çoğu görüşmede seçmen listelerinin doğruluğu konusunda endişe dile getirilmemiş olsa da, bazıları, kanuna aykırı olmasa da, depremde kaybolan seçmenlerin seçmen listelerinde olabileceği ve kütüklerin doğruluğunu etkileme ihtimali olduğunu da eklemiştir.

Yasal olarak belirlenen son tarihten dört gün sonra, 16 Nisan tarihinde, YSK seçmen sandıkları ve bu sandıklardaki seçmen listelerini kesinleştirmiş ve hak sahibi siyasi partiler ile paylaşmıştır. Önceki seçimlerde olduğu gibi, YSK güvenlik gerekçesiyle 12 ildeki bir dizi oy kullanma yerini değiştirmiş ve birleştirmiştir. Lakin YSK yeri değiştirilen Sandık Kurullarının sayısı ve yerleri, bundan etkilenen seçmen sayısı ya da bu kararların gerekçelerini yayınlamamıştır. 2018 genel seçimlerine kıyasla oy verme yeri sayısında yüzde 7'lik bir artış olmuştur.

VIII. SİYASİ PARTİLERİN VE ADAYLARIN KAYIT ALTINA ALINMASI

Cumhurbaşkanı adayları 40 yaşını doldurmuş ve yüksek öğretim mezunu olmalıdırlar. 18 yaşını doldurmuş ve ilkokul mezunu vatandaşların milletvekili seçimi için aday olma hakları bulunmaktadır. Mahkeme kararı ile hukuki ehliyetten yoksun bırakılmış kişiler, mahkeme kararı ile devlet memurluğundan ihraç edilen kişiler, askerlik görevini ifa etmekte olanlar, ya da geniş kapsamlı suçlardan hüküm giymiş kişiler seçimlerde aday olamazlar.³² Bazı devlet yetkilileri ve devlet memurları yalnız kayıt altına alındıkları tarihte görevlerinden istifa ettikleri takdirde aday olabilirler.³³

Cumhurbaşkanı adayları, mecliste temsil edilen partiler ya da son genel seçimlerde oyların en az yüzde beşini almış bir ya da daha fazla parti tarafından aday gösterilebilirler. Milletvekili adayları ise YSK tarafından onaylanmış siyasi partiler tarafından aday gösterilebilirler. Depozito ödeyen vatandaşlar da bağımsız aday olarak seçimde yer alabilirler.³⁴ Bağımsız cumhurbaşkanı adayları, buna ilaveten, bu seçimler için 22 ile 27 Mart tarihleri arasında İlçe Seçim Kurullarında en az 100.000 seçmenden imza alarak desteklenmelidirler. Kanuna göre seçmenler yalnız bir adayın adaylığı için imza verebilmektedir.³⁵

Seçimlere katılabilmek için siyasi partiler illerin en az yarısında ve bu illerin her birindeki ilçelerin en az üçte birinde teşkilatlanmalarını tamamlamış olmalıdırlar; buna ilaveten, seçim gününden en az altı ay önce parti genel kongrelerini gerçekleştirmiş olmalıdırlar. 2022 yılında yapılan yasal değişiklikler ile bu gereklilik daha da genişletilmiş ve yeterlik kriterini yerine getirebilmek için siyasi partilerin ulusal, il ve ilçe kongrelerini gerçekleştirmiş olması gereği ile yasal olarak belirlenen süre içerisinde iki

³² Hapis cezasının süresine bakılmaksızın kasıtlı veya taksirli herhangi bir suçtan dolayı bir yıldan fazla hapis cezası verilen suçlar bu kapsamdadır.

³³ Bunlara, diğerlerinin yanı sıra, hakimler, savcılar, ve diğer yüksek yargı mensupları, yerel idarelerden seçilen resmi görevliler, bazı devlet memurları ve kamu personeli ile askeri personel dahildir.

³⁴ Depozito olarak yatırılması gereken miktar cumhurbaşkanı seçimleri için 555,980 TL (26,000 Avro kadar) ve milletvekili genel seçimleri için 55,598 TL'dir (2,600 Avro kadar). Kayıt altına alınan tüm cumhurbaşkanı adaylarına bu depozito iade edilebilirken, milletvekili adayları yalnız seçildikleri takdirde depozitolarını iade alabilmektedirler.

³⁵ Siyasi Partilerin Düzenlenmesine İlişkin DKİHB ve Venedik Komisyonu Kılavuzu'nun 196. Fıkrası "bir vatandaşın tek bir partiyi desteklemek için imza vermesine yönelik gereklilikten kişinin örgütlenme özgürlüğünü etkileyeceği ve siyasi partilerin kolaylıkla diskalifiye olmasına neden olabileceği için kaçınılmalıdır" tavsiyesinde bulunmaktadır.

ya da daha fazla ardı ardına kongre yapmış olma şartı getirilmiştir.³⁶ Kayıtlı olan 126 siyasi parti içerisinde 36 siyasi parti YSK tarafından seçime katılma yeterliliğine haiz bulunmuştur.³⁷ DKİHB SGH'nin yapmış olduğu görüşmelerde YSK'nın uyguladığı siyasi partilerin seçime katılma yeterliliği onay süreci hakkında endişeler gündeme getirilmemiştir.

Cumhurbaşkanlığı seçimleri için aday gösterme süresi bağımsız adaylar için 19 ile 20 Mart tarihleri arasında tamamlanmış olup siyasi parti adayları için ise 19 ile 23 Mart tarihleri arasında tamamlanmıştır. Milletvekili aday listelerinin 9 Nisan tarihine kadar sunulması gerekmiştir.³⁸ Beş seçim-öncesi ittifakı YSK tarafından kayıt altına alınmıştır. Milletvekili genel seçimlerinde kayıt altına alınabilmek için siyasi partilerin en az seçim çevrelerinin yarısında tam aday listelerini sunmaları gerekmektedir. Verilen iki günlük süre içerisinde eksikliklerin giderilmesi ya da kayıt şartlarına haiz olmayan adayların başka adaylar ile değiştirilmeleri gerekmiştir. Kadınların katılımını arttırmak amacıyla uygulanan yasal bir gereklilik bulunmamaktadır; bazı siyasi partiler bu amacı yerine getirebilmek için kendi iç politikaları hakkında DKİHB SGH'yi bilgilendirmişlerdir.³⁹

31 Mart olarak tayin edilen son tarih itibari ile YSK dört adet cumhurbaşkanı adayını kayıt altına almıştır.⁴⁰ Kayıt altına alınan adaylardan hiçbiri kadın değildir. Milletvekili genel seçimleri için 24 siyasi partiden gelen 1.849 aday ile 151 bağımsız aday YSK tarafından kayıt altına alınmıştır.⁴¹ Adaylık için kayıt niteliklerine haiz olmadıkları gerekçesiyle YSK yedi cumhurbaşkanlığı adayını ve sekiz bağımsız milletvekili adayının kayıt başvurularını reddetmiş; dokuz cumhurbaşkanlığı adayının ise gerekli destek imza sayısına ulaşamaması gerekçesi ile reddetmiştir. 13.037 milletvekili adayının içinden yüzde 25 kadarı kadındır. Aday listelerinde 372 (yüzde 20) kadın aday bulunmaktadır.

YSK adayların kayıt altına alınmasına ilişkin alınan kararların tamamını yayınlamayıp, sayısı kamu ile paylaşılmayan itirazlardan sadece üç Cumhurbaşkanı adayının seçime katılma yeterliliğine yapılan itirazına karşı alınan dört kararı paylaşmış, bu itirazların tamamı reddedilmiştir.⁴² Birden çok paydaş

³⁶ Buna ilaveten, yapılan değişiklikler daha önceleri mecliste siyasi parti grubu kurabilmiş olmanın katılabilirlik için yeterli olduğu ve il ve ilçe örgütlenmesine ya da kongrelerin düzenlenmiş olmasına bakılmayan katılım koşullarını da değiştirmiştir. Siyasi Partiler Hakkında Kanun'a göre ulusal kongreler en az iki yılda bir en fazla üç yılda bir gerçekleştirilebilmektedir. [DKİHB ve Venedik Komisyonu'nun 2022'de Seçim Mevzuatında Yapılan Değişikliklere İlişkin Ortaklaşa Yayınladığı Görüşün](#) 15. Fıkrası "tekli şart daha büyük ve köklü siyasi partileri kayırmaktadır [...] yeni kurulan siyasi partilerin seçime katılabilmesi hakkında hükmün [ard arda belirli kongre yapılma şartının aranması] etkileri Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. Maddesi ve Sözleşme'in 1 Nolu Protokolünün 3. Maddesinde geçen kısıtlama kriterleri gereğince demokratik bir toplumda olması gereken hususlar karşılanamamaktadır" şeklinde ifadelerle yer vermektedir.

³⁷ Seçime katılma ehliyetine haiz olmadığı kararı verilen bir siyasi parti YSK'ya tüm yasal gerekleri yerine getirdiği gerekçesi ile itirazda bulunmuş, başvurusu YSK tarafından reddedilmiştir.

³⁸ Cumhurbaşkanı adayları ve milletvekili aday listeleri için kayıt altına alma işlemini YSK yaparken, bağımsız milletvekili adaylığı taleplerini İl Seçim Kurulları işleme almaktadır.

³⁹ Örneğin, CHP DKİHB SGH'ye Ankara, Antalya, Bursa, İstanbul ve İzmir gibi büyükşehirlerde iki kadın bir erkek adaylı özel bir fermuar sistemi uyguladıklarını belirtmiş, YSP ise hem fermuar sistemi hem de tüm aday listelerinde yüzde 50 kota sistemi uyguladığını ifade etmiştir. İYİ Parti her cinsiyetten yüzde 25 katılım şartı olduğunu ve DEVA Partisi ise kadınlar için yüzde 35 kotası uyguladıklarını bildirmiştir.

⁴⁰ Görevdeki Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan AK Parti ve MHP tarafından aday gösterilirken, Kemal Kılıçdaroğlu CHP ve İYİ Parti tarafından aday gösterilmiş, Muharrem İnce ve Sinan Oğan ise bağımsız aday olmuşlardır.

⁴¹ YSK'ya göre, milletvekili adaylarının kayıt altına alınmasına ilişkin söz konusu adayların yasal gerekleri yerine getirmediği ya da kanunun gerektirdiği şekilde mevcut vazifelerinden istifa etmedikleri gerekçesi ile 12 itiraz başvurusu yapılmıştır.

⁴² İtiraz sayısı ve itirazda bulunanların adları YSK'nın kararlarında kamuoyuna duyurulmamıştır. Lakin DKİHB SGH'ye İYİ Parti ve bir vatandaşın görevdeki Cumhurbaşkanının yeniden aday gösterilmesine itiraz ettiği bilgisi gelmiştir. CHP ve Türkiye Barolar Birliği gibi diğer paydaşlar da görevdeki Cumhurbaşkanının adaylığı konusunda aynı hukuki görüşü paylaştıklarını ifade etmişlerdir. İktidar partisi ile ilişkili olan muhataplar görevdeki Cumhurbaşkanının yeniden aday gösterilmesinin kanuna uygun olduğu görüşünü dile getirmişlerdir.

görevdeki Cumhurbaşkanı'nın adaylığı kendisinin üçüncü dönemi olacağı ve anayasaya aykırı olduğu gerekçesi ile bu adaylığa itiraz etmiştir. YSK görevdeki Cumhurbaşkanı'nın 2014 ve 2018 yılları arasındaki cumhurbaşkanlığı dönemi cumhurbaşkanının dolaylı olarak seçildiği bir önceki parlamenter sistemde gerçekleşmesi sebebiyle en fazla iki dönem cumhurbaşkanı seçilebilme kısıtlamasına tabi olmadığı gerekçesiyle bu itirazları reddetmiştir. YSK diğer iki cumhurbaşkanı adayına karşı yapılan itirazların reddedilme gerekçesini paylaşmamıştır. İki bağımsız cumhurbaşkanı aday adayının kayıt altına alınmasının reddine yönelik YKS'ya yaptıkları itirazların başarısız oluşu ile ilgili de DKİHB Seçim Gözlem Heyeti bilgilendirilmiştir.

Milletvekili adaylarının kayıt altına alınmasına ilişkin olarak AK Parti'nin Millet İttifakı'nın pusuladan çıkarılması ve ittifaktaki siyasi partilerin oylarının ayrı ayrı sayılması talebi YSK tarafından reddedilmiştir. Bu talepte Millet İttifakı'nda yer alan dört partinin (DEVA, DP, SP ve GP) aday listelerini sunmadığı, diğer iki partinin (CHP ve İYİ Parti) bazı illerde aday listelerini sunmadığı ileri sürülmüştür. Ancak YSK, AK Parti'nin Millet İttifakı'nın üyelerinden yalnızca birinin, CHP veya İYİ Parti'nin, aday listesi sunduğu seçim çevrelerindeki pusulalarda ittifak adının kullanılmasına izin verilmemesi talebini kabul etmiştir.

IX. KAMPANYA ORTAMI

Yasal çerçeve, kampanya yürütmek için iki dönem belirlemektedir: 18 Mart'ta milletvekilliği seçimleri ve 31 Mart'ta cumhurbaşkanlığı seçimi için başlayan ve bu süre zarfında idari kaynakların kötüye kullanılması yasağı da dahil olmak üzere belirli kampanya düzenlemelerinin uygulandığı seçim dönemi ile oy verme gününden önceki onuncu günde başlayan ve daha katı gereklerin uygulandığı propaganda dönemi.⁴³ Cumhurbaşkanı, diğer üst düzey kamu görevlileri gibi propaganda döneminde aynı kısıtlamalara tabi değildir.⁴⁴

Seçim döneminin ilk haftaları sakin geçmiş ve birkaç kayda değer olay bildirilmiştir.⁴⁵ DKİHB SGH'nin görüştüğü tüm muhatapları, seçimlerin seçmenlere siyasi alternatifler arasından gerçek bir seçim yapma olanağı sağladığı konusunda hemfikirlerdir. Cumhurbaşkanı adaylarının çoğu ve bazı siyasi partiler mitingler düzenlemişler, kapı kapı dolaşmışlar ve sosyal ağlarda seçmenlerle aktif bir şekilde iletişim kurmuşlardır. İktidardaki Cumhurbaşkanlığı koalisyonunun kampanyası, deprem sonrası iyileşme çabalarına, sanayinin gelişmesine, savunmaya, ekonomik büyümeye ve Türkiye'nin jeopolitik durumuna dikkat çekmiştir. Muhalefetteki Millet İttifakı ise değişimi savunmaya, ekonomik endişeleri ele almaya, enflasyona ve kadınların statüsünün iyileştirilmesine odaklanmıştır. Birçok cumhurbaşkanı adayı, ramazan ayında düzenlenen iftar yemeklerini kampanya platformları olarak kullanmış olup görevdeki Cumhurbaşkanı'nın konuşmaları genellikle canlı yayınlanmıştır.

⁴³ Bu 10 günlük süre zarfında kanun, bakanların ve milletvekillerinin kampanya gezilerinde kamu araçlarını ve devlet memurlarını kullanmalarını açıkça yasaklamaktadır. Bu dönemde ayrıca halka açık törenler (cumhurbaşkanını karşılama törenleri dahil bazı istisnalar dışında) ve hükümet işleriyle ilgili konuşmalar, açıklamalar ve yayınlar yasaklanmaktadır. 13 Mayıs saat 18:00'den seçim gününe kadar tüm propaganda faaliyetleri için geçerli olan ve propaganda yapmanın yasak olduğu bir sessizlik dönemi uygulanmaktadır.

⁴⁴ [DKİHB ve Venedik Komisyonu 2022 Seçim Mevzuatındaki Değişikliklere İlişkin Ortak Görüşünün](#) 66. Maddesi, "Cumhurbaşkanı parti sisteminin dışında olmadığı, aksine onun bir parçası olduğu için, bu kısıtlamalara onun da tabi olmaması için hiçbir neden yoktur. Çıkar çatışmalarını ve idari kaynakların kötüye kullanılmasını önlemek için diğer üst düzey kamu görevlileriyle aynı şekilde kısıtlamalara tabi tutulabilir." görüşüne yer vermektedir.

⁴⁵ 31 Mart'ta İstanbul'daki İYİ Parti ofisine bir gecede iki defa ateş edildiği rapor edilmiştir. Olayı takip eden polis soruşturması, silahın kazara bir güvenlik görevlisi tarafından ateşlendiği sonucuna varmıştır. 6 Nisan'da, basına CHP'nin İstanbul büroları önünde ateş edildiği olayı [yansımıştır](#). 20 Nisan'da AK Parti'nin Adana şubesine ateş açıldığı [bildirilmiştir](#). O sırada ofiste kimse bulunmayıp polis olayla ilgili bir şüpheliyi tutuklamıştır. 21 Nisan'da benzer bir olay İstanbul'un Bahçelievler ilçesinde bir AK Parti bürosunda da yaşanmıştır.

Tüm büyük siyasi partiler, depremde hayatını kaybedenlere saygı göstermek amacıyla daha sakin bir kampanya yürütme niyetlerini ifade etmişlerdir. Ancak, hüküm süren kutuplaşmayı yansıtan kampanyanın tonu, çevrimiçi olanlar da dahil olmak üzere, genellikle çatışmacı olmuştur.⁴⁶ Siyasi yelpazeden çeşitli adaylar karşılıklı olarak kışkırtıcı ve sert bir dil kullanmışlar, görevdeki Cumhurbaşkanı diğer adaylara ve muhalefet partilerine defalarca terör destekçisi olarak atıfta bulunmuş⁴⁷ ve bazı muhalif politikacılar mevcut hükümeti “faşist” olarak yaftalamışlardır.⁴⁸ Mevzuat devlet ve yerel yönetimin kaynaklarını kampanya amacıyla kullanmasını yasaklarken, görevdeki Cumhurbaşkanı önemli kamu ve altyapı projelerinin açılışında kampanya unsurlarını içeren çeşitli konuşmalar yapmış⁴⁹ ve CHP'li Ankara Belediye Başkanı da kampanya için kamu altyapı açılışlarını kullanmıştır.⁵⁰

DKİHB SGH, depremlerin ardından ilan edilen üç aylık Olağanüstü Hal süresince olağanüstü hal yetkilerinin kullanılmasından kaynaklı özgürlük kısıtlaması gözlemlememiştir.⁵¹ Ancak, valilerin terörle mücadele ve kamu güvenliği amacıyla hak ve özgürlükleri sınırlama yetkisini kullanması, bazı doğu ve güneydoğu illerinde kampanya olanaklarını etkilemiştir.⁵² YSP temsilcileri, DKİHB SGH'ye kampanya faaliyetlerine yönelik fiziksel ve idari engellerin olduğunu bildirmiş ve devlet yetkililerinin, özellikle ülkenin güneydoğu illerinde destekçileri üzerinde baskı kurduğunu iddia etmişlerdir.⁵³

YSP ve TİP adayları dışında, DKİHB SGH gözlemcileri tarafından izlenen mitinglerin çoğunda kadın adaylar belirgin bir şekilde yer almamaktadır.⁵⁴ Bazı iktidar partisi ve üst düzey hükümet yetkilileri, ayrımcı bir dil kullanarak muhalefet ittifakına atıfta bulunmakta ve ittifakı LGBT topluluğu ile

⁴⁶ DKİHB SGH, 2 Nisan'dan bu yana cumhurbaşkanı adayları ile milletvekilliği seçimlerine katılan siyasi parti ve ittifakların sosyal ağ faaliyetlerini Twitter ve Facebook üzerinden takip etmektedir.

⁴⁷ Örneğin, görevdeki Cumhurbaşkanı 12 Nisan'da Malatya'da yaptığı bir konuşmada, teröristlerden talimat aldıklarını iddia ederek muhalefetin kurduğu ittifakı “ülkeyi terör örgütlerine teslim etmek” ile suçlamıştır. Görevdeki Cumhurbaşkanı 14 Nisan'da Kocaeli Şehir Hastanesi'nin açılış töreninde yaptığı konuşmada Millet İttifakı için, “Terör örgütlerinin hepsiyle anlaştılar. Bu da yetmedi emperyalistlerin ve tefecilerin desteğini aldılar.” ifadelerini kullanmıştır. 17 Nisan'da Afyonkarahisar'da yaptığı konuşmada ise CHP lideri ve cumhurbaşkanı adayına atıfta bulunarak, “Terör örgütleriyle kol kola yürüyen zat.” sözlerini sarf etmiştir.

⁴⁸ 30 Mart'ta YSP parti manifestosunun lansmanında bir HDP eşbaşkanı şunları [söylemiştir](#) : “14 Mayıs , en büyük kötülüklerinin, yıkımlarının ve ülkenin içine girdiği karanlıklarının sorumlusu olan AK Parti -MHP faşist rejiminin biletinin kesildiği tarihi bir gün olacaktır.”

⁴⁹ 2 Nisan'da İstanbul'daki belediye tesislerinin açılış töreninde Cumhurbaşkanı, katılımcıları Cumhuriyet İttifakı'na oy vermeye çağırarak ve muhalefet üyelerini sert bir dille eleştirmiştir; 12 Nisan'da Cumhurbaşkanı, Ankara'da yeni bir metro bölümünün açılışında muhalefet ittifakını [eleştirmiş](#) ve terör örgütleriyle bağlantılı olduğunu söylemiştir; 8 Nisan'da İstanbul'da bir metro istasyonunun açılış töreninde Cumhurbaşkanı önde gelen muhalefet isimlerini [eleştirmiş](#); 14 Nisan'da Diyarbakır'da depremedeler için düzenlenen sosyal konut temel atma töreninde Cumhurbaşkanı, katılımcıları partisine oy vermeye çağırarak ve muhalefetin seçim vaatlerini eleştirmiştir.

⁵⁰ 12 Nisan'da CHP'li belediye başkanı tarafından Ankara'da bir yolun açılış sırasında, çadırların ve belediye bayraklarının yanında Millet İttifakı'nın cumhurbaşkanı adayının dijital reklam panoları sergilenmiştir. İYİ Parti başkanının resimlerine de yer verilmiştir.

⁵¹ Pekçok siyasi parti, kendi kendine aldıkları bir karar gereği, depremlerden etkilenen bölgelerde büyük kampanya etkinlikleri düzenlemeyeceklerini DKİHB SGH'ye bildirmiştir.

⁵² Siirt ili, en son 15-29 Nisan tarihleri için ilan edilen, uzun süreli bir kamu toplantıları ve yazılı materyal dağıtımı yasağı altındadır. 1-15 Nisan tarihleri arasında Tunceli'de de benzer bir yasak uygulanmıştır. Medyada yer alan haberlere göre, Şanlıurfa'da 5 günlük sokağa çıkma yasağı kapsamında 4 Nisan'da YSP'nin yerel kampanya ofisinin açılış için düzenlenen miting yetkilileri tarafından dağıtılmıştır.

⁵³ YSP, DKİHB SGH ile İstanbul, Diyarbakır ve Bursa'da mitinglerin kesintiye uğratıldığı, taraftarların taciz edildiği ve polis varlığının artırıldığı iddialarını paylaşmıştır. Sivas ve Konya'dan YSP üyeleri, ev sahiplerinin veya mülk sahiplerinin olası tepkilerden korktukları için binaları parti ofisi olarak kendilerine kiralamaya karşı çıktıklarını bildirmişlerdir.

⁵⁴ Gözlemlenen 31 kampanya etkinliğinden 17'sinde kadın konuşmacılar yer almıştır.

ilişkilendirmektedirler.⁵⁵ CHP, YSP, DEVA ve İYİ Parti gibi bazı siyasi partiler, kadın eşitliğini savunma, kadına yönelik şiddetle mücadele ve İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmeye gönderme yapan mesajlarla kadınları hedef almaktadır. Bazı DKİHB SGH muhatapları, kadın siyasetçilere yönelik kadın düşmanı söylem, tehdit ve nefret söyleminin yanı sıra kadınlara yönelik çevrimiçi tacizle ilgili endişelerini dile getirmiştir.

X. KAMPANYA FİNANSMANI

Kampanya finansmanı, Siyasi Partiler Kanunu ve Cumhurbaşkanlığı Seçimi Kanunu ile düzenlenmektedir ve YSK düzenlemeleri ile desteklenmektedir. Kampanya finansmanını düzenleyen yasal çerçeve, son seçimlerden bu yana değişmemiş ve kampanya harcama limitlerinin getirilmesi, kampanya finansmanının şeffaflığının artırılması ve gözetim mekanizmasının etkinliğinin artırılması da dahil olmak üzere DKİHB ve Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu'nun (GRECO) daha önceki tavsiyeleri dikkate alınmamıştır.⁵⁶ Mevzuat, kampanya finansmanının proaktif olarak izlenmesini öngörmemekte ve seçim döneminde herhangi bir ara mali raporun sunulmasını veya yayınlanmasını gerektirmemektedir.

Cumhurbaşkanı adaylarının kamu finansmanından yararlanma hakları yoktur. Kampanyalarını desteklemek amacıyla her turda bağışçı başına 55.598 TL'ye kadar Türk vatandaşlarından bireysel bağış alabilmektedirler.⁵⁷ Bir önceki milletvekili genel seçimlerinde en az yüzde üç oy alan siyasi partiler aldıkları oylar ile orantılı olarak yıllık kamu finansmanı almakta, her seçim yılı bu rakam üçe katlanmakta ve 2023'te bu miktar 4,5 milyar TL'ye tekabül etmektedir.⁵⁸ Siyasi partiler ayrıca kampanyalarını üyelik aidatları veya özel bağışlar yoluyla da finanse edebilmektedirler.⁵⁹ Çoğu tüzel kişinin, devlet ve kamu kuruluşunun ve yabancı kaynakların bağış yapması yasaktır; ticari faaliyetlere ve kredilere izin verilmemektedir. Yıllık parti ve kampanya harcamaları için herhangi bir tavan uygulaması bulunmamaktadır.

Cumhurbaşkanı adayları kesin sonuçların açıklanmasından itibaren 10 gün içinde kampanya finansman raporlarını YSK'ya sunmakla yükümlüdürler. Kurul, raporları Sayıştay ve diğer kamu kurumlarının da yardımıyla denetlemek ve denetim sonuçlarını, tamamlanmasını takip eden bir ay içinde yayımlamakla yükümlüdür. Siyasi partiler, kampanya fonlarını, adayların veya üçüncü kişilerin gelir ve giderlerini içermeyen yıllık mali raporları Anayasa Mahkemesine sunmak suretiyle beyan ederler.⁶⁰ Bağımsız milletvekili adayları, kampanya fonlarını kişisel vergi beyannameleri aracılığıyla bildirirler. Milletvekili seçim kampanyasının finansman kurallarının ihlaline yönelik yaptırımlar arasında uyarılar, para cezaları, üç yıla kadar hapis ve ilgili siyasi partinin kapatılması yer almaktadır. Kanun,

⁵⁵ 19 Nisan'da İstanbul'da bir gençlik mitinginde İçişleri Bakanı, muhalefetin “LGBT gibi sapkın anlayışlarla aile yapımızı yıkmak istediği” ifadelerine yer vermiştir. 19 Nisan'da bir TRT yayınında Cumhurbaşkanı, “LGBT gibi aile yapımızı tehdit eden sapkın eğilimlerle mücadele edeceğiz. [...] CHP LGBT'yi savunuyor” demiştir.

⁵⁶ GRECO'nun 2020 tarihli [Türkiye'nin İkinci Uyum Raporuna İlişkin İki nolu Zeyilname'nin 34. paragrafı](#) şöyle demektedir: “Genel olarak, mevcut durum tatmin edici değildir; Türkiye'de siyasetin finansmanının şeffaflığı konusunda hala kayda değer bir ilerleme kaydedilmesi gerekmektedir”.

⁵⁷ 1 EUR 21.3 TL'ye eşittir. Kanun, cumhurbaşkanı adaylarına aday gösterildikleri partilerden fon almaları veya kendi fonlarını kullanmaları konusunda kısıtlamalar getirmemektedir. İzin verilen azami bağış tutarı, en kıdemli devlet memurunun güncel aylık brüt maaşına eşittir.

⁵⁸ Vatan Partisi, 17 Nisan'da HDP'nin bu seçimlerde aday olmadığı gerekçesiyle aldığı yıllık kamu ödeneğini iade etmesi talebiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur.

⁵⁹ Birey bağışçılara ilaveten diğer bağış verebilecekler tüzükleri izin verdiği takdirde meslek kuruluşları gibi belirli tüzel kişiler de olabilmektedir.

⁶⁰ Sayıştay, yıllık faaliyet raporlarının ön denetimlerini yapmakta ve bulgularını iki ay içerisinde yorum veya ek bilgi sunulması için siyasi partilerle paylaşmaktadır. Anayasa Mahkemesi, daha sonra, denetim raporlarının yayınlanması için belirlenmiş bir son tarih olmaksızın nihai incelemeyi yürütmektedir. Parti mali raporlarının en son yayınlanan nihai denetimleri 2020 mali yılına aittir.

cumhurbaşkanlığı seçim kampanyası finansmanı kurallarına uyulmaması halinde yaptırımlar getirmemektedir.

XI. MEDYA

Medya ortamı çeşitlilik gösteriyor olsa da kutuplaşmıştır. DKİHB SGH'nin görüştüğü pek çok muhatap, yayın, basılı ve çevrimiçi kuruluşların ezici çoğunluğunun iktidardaki nizamı kayırdığına dair endişelerini dile getirmiştir. Çevrimiçi medya ve sosyal ağlar, DKİHB SGH muhatapları tarafından geleneksel medyaya kıyasla daha bağımsız olarak algılanmakla birlikte, birçoğu web sitelerini ve tek tek sayfaları engellemeye yönelik uygulama ve ayrıca seçim idaresi de dahil olmak üzere 25'in üzerinde idari ve yargı birimi tarafından verilen web sitelerinden ve sosyal ağlardan içeriğin kaldırılmasına yönelik resmi talepler hakkında endişelerini dile getirmiştir.⁶¹ Sosyal ağlarda yayınlanan içerik, suç duyurusunda bulunulmasına temel teşkil edebilmektedir.

Anayasa ifade ve medya özgürlüğünü sağlamaktadır. Ancak uluslararası kuruluşlar, Ceza Kanunu'ndaki ve Basın Kanunu'ndaki bazı hükümlerin, terörle mücadele kanunları ve diğer mevzuatın, ifade ve basın özgürlüğüne anayasal güvencelerden ödün verecek şekilde kısıtlamalar getirdiğini kaydetmektedir.⁶² Ceza Kanunu'nda yer alan hakaret hükümleri, kamu görevlilerine, Cumhurbaşkanı'na ve devlet sembollerine hakaret için ağır cezalar içermektedir.⁶³ Son yıllarda, AGİT Medya Özgürlüğü Temsilcisi (RFoM), bu tür hükümlerin terör suçlamalarıyla bağlantılı olarak mevcut düzeni eleştiren gazetecilere karşı düzenli olarak uygulandığı yönündeki endişelerini defalarca dile getirmiştir.⁶⁴ DKİHB SGH'nin görüştüğü pek çok muhatap, Ekim 2022'de basın kanunlarında ve Ceza Kanununda yapılan ve kamu barışını bozmaya elverişli şekilde halkı galeyana getirmeyi amaçlayan gerçeğe aykırı bilgilerin yayılmasına hapis cezası getiren değişiklikleri, iktidar partisini eleştiren haberlere karşı caydırıcı bir etkiye sahip olmakla eleştirmiştir. Söz konusu değişiklikler, Venedik Komisyonu ve AGİT Medya Özgürlüğü Temsilcisi tarafından da endişeyle karşılanmıştır.⁶⁵

⁶¹ İfade Özgürlüğü Derneği'ne göre [Aralık 2021](#) itibari ile “789 ayrı kurum tarafından verilen toplam 504.700 ayrı kararla toplam 574.798 web sitesi ve alan adının Türkiye'den erişimi engellenmiştir”.

⁶² Avrupa Komisyonu'nun 2022 [Türkiye Raporu'nda](#) “ifade özgürlüğünde son yıllarda görülen ciddi gerileme devam etmektedir. Ulusal güvenlik ve terörle mücadeleye ilişkin ceza kanunlarının uygulanması AİHS ve diğer uluslararası standartlara aykırı olmaya devam etmektedir” ifadelerine yer vermiş ve ülkenin “ceza mevzuatını- özellikle terörle mücadele kanununu-Ceza Kanununu, veri koruma kanununu, internet kanununu ve Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) kanununu Avrupa standartlarına uyumlu hale gelecek ve ifade özgürlüğünü kısıtlamayacak şekilde revize etmesi gerekmektedir.” Tavsiyesinde bulunmuştur.

⁶³ Adalet Bakanlığı [istatistiklerine](#) göre 2022 yılında cumhurbaşkanına ve devlet sembollerine hakaret suçundan 302'si reşit olmayan kişilere karşı olmak üzere toplam 67.332 ceza davası açılmış ve 7.682 dava mahkemeye taşınmıştır. Venedik Komisyonu, Ceza Kanunu'nun bazı hükümlerine ilişkin 2016 tarihli görüşünde, [ifade](#) özgürlüğünün daha fazla ihlal edilmesini önlemenin tek yolunun, cumhurbaşkanına hakarete ilişkin hükümlerin “tamamen kaldırılması” olduğu sonucuna varmıştır. [Vedat Şorli Türkiye'ye karşı](#) davasında AİHM kararı Cumhurbaşkanı hakareti suç sayan hükmün uygulanmasından kaynaklanan ceza yargılamalarının ifade özgürlüğü ile bağdaşmadığı sonucuna varmıştır.

⁶⁴ Seçim döneminde *Mezopotamya* Haber Ajansı'ndan bir muhabir, 14 Nisan'da polis tarafından terör suçlamasıyla gözaltına alınmıştır. Daha öncesinde, 12 Nisan tarihinde, Diyarbakır Asliye Ceza Mahkemesi, aralarında aynı kurumdan 20 gazetecinin de bulunduğu 22 kişi hakkında benzer suçlamalar içeren iddianameyi kabul etmiştir. 2021'de AGİT RFoM Türk yetkililere " Türkiye'de geniş çapta yorumlanan ulusal terörle mücadele yasalarını gözden geçirme ve bunları AGİT taahhütleri ve uluslararası standartlarla uyumlu hale getirme" çağrısında [bulunmuştur](#).

⁶⁵ Değişiklik taslaklarına ilişkin Ekim 2022 tarihli Acil Görüşünde Venedik Komisyonu, "demokratik bir toplumda değişiklik taslağı ile öngörülen gerçeği yansıtmayan veya yanıltıcı bilgilere cezai karşılık verilmesinin gerekliliğine ilişkin ciddi şüpheler duyduklarını ve bu durumun olası sonuçlarıyla ilgili endişelerini" dile getirmiştir. AGİT RFoM Türk kanun yapımcıları hükümleri gözden geçirmeye ve bağımsız gazetecilik ve ifade özgürlüğü için güvenceler sağlamaya davet etmiştir.

Yasal çerçeve, medyanın kampanyaları tarafsız bir şekilde yayınlanmasını zorunlu kılmakta ve adaylar için fırsat eşitliğini garanti altına almaktadır. Kamuya ait Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT), kampanyanın son haftasında siyasi partilere ve her bir cumhurbaşkanı adayına ikişer defa onar dakikalık ücretsiz yayın süresi sağlamakla yükümlüdür ve mecliste grubu bulunan tüm siyasi partilere ek süre tanımaktadır. İktidardaki ittifakın en büyük oluşumu olan AK Parti ve ana muhalefet partisi CHP'ye ek serbest süre verilmiştir. Yayın saati ve çıkış sırası 27 Nisan'da YSK tarafından belirlenecektir. Tüm adaylar, devlet ve özel medyada eşit koşullar altında siyasi reklamlar için yayın süresi satın alma hakkına sahiptir.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK), yayın organları ile görsel-işitsel içerikli çevrimiçi ortamların denetiminden sorumlu düzenleyici kurumdur. DKİHB SGH'nin görüştüğü pekçok muhatap, son yıllarda ağırlıklı olarak muhalif medya kuruluşlarını hedef alan orantısız ve seçici yaptırımlar olduğunu iddia ederek, kurumun bağımsızlığı ve tarafsızlığına ilişkin endişelerini dile getirmiştir.⁶⁶ Yetkililere göre, RTÜK kararlarını tarafsız bir şekilde ve yasalara uygun olarak almaktadır. Kampanya döneminde YSK, RTÜK tarafından yürütülen izlemeye dayalı olarak 134 televizyon ve 43 radyodan oluşan tüm özel ulusal yayıncıları denetlemekle görevlendirilirken, İlçe Seçim Kurulları geri kalan diğer medya kuruluşlarını denetlemektedir. 2017 tarihli bir Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin ardından, YSK'nın medyayla ilgili ihlaller için yaptırım uygulama yetkisi kaldırılmıştır. 14 Nisan'da CHP, TRT'yi partiye taraflı haber yapmak ve eşit olmayan muamelede bulunmakla suçlayarak savcılığa suç duyurusunda bulunmuştur.

8 Nisan'da DKİHB SGH, sekiz ulusal televizyon kanalının yanı sıra altı web sitesi ve gazeteyi izlemeye başlamıştır.⁶⁷

XII. SEÇİM UYUŞMAZLIKLARININ ÇÖZÜMÜ

Belirli paydaşlar daha alt seçim kurullarının kararlarını, daha yüksek kurullarda, YSK'ya kadar gidebilme imkanı ile, temyiz talebinde bulunabilmektedirler.⁶⁸ DKİHB'nin uzun süredir tekrar ettiği tavsiyesine rağmen, anayasal olarak korunan haklar ve kesinleşmiş seçim sonuçlarıyla ilgili olanlar da dahil olmak üzere, Anayasa uyarınca YSK kararlarına karşı yargıya gitme yolu açık değildir.⁶⁹ Yasal çerçeve, kampanyayla ilgili şikayetlerin yapılabilmesi için bir sistem oluşturmamaktadır. Uygulamada, bu tür başvuru dilekçeleri seçim organlarına, valiliklere, kolluk kuvvetlerine ve mahkemelere sunulabilmektedir.

⁶⁶ RTÜK kararlarını tutarlı bir şekilde ve zamanında yayınlamamaktadır; ancak CHP'nin aday gösterdiği bir üyeye göre, seçim döneminde RTÜK, altısı hükümeti eleştiren medyaya olmak üzere sekiz yaptırım uygulamıştır. İki vakada, *Flash Haber* ve *Halk TV*'ye, canlı sohbet programlarında konuklar tarafından hükümetin deprem tepkisini eleştirdikleri için yaptırım uygulanmıştır. Ayrıca RTÜK, *Show TV*'ye normal program yerine cumhurbaşkanını İslami değerlerin savunucusu olarak gösteren 20 dakikalık bir belgeselin yayınlanması talimatını vermiştir. 7 Nisan 2021'de Uluslararası Basın Enstitüsü (IPI) ve 20 basın özgürlüğü, ifade özgürlüğü ve insan hakları örgütü [ortak bir bildiri yayınlamak](#) iktidar partilerinin Mayıs 2023 seçimlerinde meşru eleştirileri bastırmak ve haksız avantaj elde etmek için RTÜK'ü kullanmasını kınamıştır. Ayrıca, RTÜK'ü eleştirel habercilik nedeniyle yayıncılara para cezası vermeyi bırakmaya davet etmişlerdir.

⁶⁷ DKİHB SGH, devlet kanalı *TRT-1* ve özel *ATV*, *Fox*, *Kanal D*, *Show TV* ve *Star* olmak üzere altı ulusal yayıncının prime time (18:00 – 24:00) yayınlarını takip etmektedir; *TRT Haber'in* (20:00-23:00) ve *Halk TV*'nin (ana haber yayını (20:00)) ise en yoğun olduğu saatlerde bu kanalları da izlemektedir. Medya takibi ayrıca Habertürk ve T24'ün çevrimiçi yayınlarını da içermektedir. *Cumhuriyet*, *Hürriyet*, *Sabah* ve *Sözcü* gazeteleri de takip edilmektedir.

⁶⁸ Siyasi partilerin, milletvekili adaylarının ve seçmenlerin şikayette bulunmalarına izin verilmektedir, ancak resmi sıfatlarıyla cumhurbaşkanı adayları ve sivil toplum kuruluşları şikayette bulunamamaktadırlar. İlçe Seçim Kurullarının ve Sandık Kurullarının oluşumuna ilişkin YSK kararları ile seçmen kaydına ilişkin İlçe Seçim Kurulu ve İl Seçim Kurulu kararları kesindir ve itiraz edilemezler.

⁶⁹ Anayasa Mahkemesi'nin geçmiş kararları, YSK kararlarının kesin olduğunu ve yargı denetimine tabi olmadığını belirten anayasa hükmünün, temel hak ve özgürlüklerin ihlali iddiasıyla YSK aleyhine Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapılmasını da engellediği yönündedir.

Yargı denetimi talebinde bulunma fırsatının yokluğunda, pekçok paydaş, adayların kayıt altına alınmasıyla ilgili kararlar da dahil olmak üzere, belirli kararların yeniden değerlendirilmesini talep ederek YSK'ya resmi itirazda bulunmuşlardır (bkz. *Siyasi Partilerin ve Adayların Kayıt Altına Alınması*). Yasal zorunluluğuna rağmen, YSK itiraz ve şikayetlerle ilgili tüm kararları kamuya açıklamamaktadır; 25 Nisan'a kadar itirazlarla ilgili yalnız dört karar yayınlanmıştır.⁷⁰ DKİHB SGH'ye, yeniden değerlendirme talebi üzerine YSK tarafından geri alınan herhangi bir karar hakkında bilgi verilmemiştir. 5 Nisan'da, görevdeki cumhurbaşkanının anayasal iki dönemlik sınırının dolduğunu iddia ederek aday olarak kayıt altına alınmasına karşı YSK'ya yaptığı başarısız itirazın ardından, sıradan bir vatandaş Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne de başvuruda bulunmuştur.⁷¹

Konuyla ilgili kapsamlı bir kamuoyu bilgisi bulunmamakla birlikte, SGH'ye mevcut seçim döneminde şiddet olayları ve yasaklı konuşmalar ile ilgili olarak kampanyayla ilgili bazı cezai soruşturmanın başlatıldığı bilgisi verilmiştir.⁷²

XIII. VATANDAŞLAR VE ULUSLARARASI GÖZLEMCİLER

Kanun, seçim sürecinin vatandaşlar ve uluslararası gözlemciler tarafından gözlemlenmesini sağlamamaktadır. Ancak, Temel Hükümler Kanunu, seçim sürecinin siyasi partiler ve bağımsız adaylar tarafından atanan gözlemciler tarafından izlenmesine izin vermektedir. Ayrıca kanuna göre, halkın oy sayımını gözlemlemesine izin verilmektedir. Oy ve Ötesi ve Türk Gönüllüleri dahil olmak üzere birçok sivil toplum grubu, DKİHB SGH'ye seçimleri siyasi parti gözlemcisi olarak kayıt olarak gözlemleyeceklerini bildirirken, *İnsan Hakları Derneği* ve *Eşit Hakları İzleme Derneği* gibi diğerleri, seçimleri resmi bir onay almadan vatandaş olarak gözlemleyeceklerini bildirmişlerdir.

XIV. DKİHB SGH FAALİYETLERİ

DKİHB SGH 29 Nisan'da Ankara'da düzenlenen basın toplantısıyla resmen çalışmalarına başlamıştır. DKİHB SGH, YSK, Dışişleri Bakanlığı ve diğer üst düzey devlet yetkilileri, adaylar ve siyasi parti ve hareketlerin diğer temsilcileri, medya, sivil toplum ve diplomatik ve uluslararası topluluk üyeleri ile düzenli temaslar kurmuştur.

AGİT Parlamenterler Asamblesi (AGİT PA) ve Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (PACE), seçim günü gözlemi için gözlemci heyetleri görevlendirme niyetlerini beyan etmişlerdir. Özel Koordinatör olarak görev yapmak üzere Michael Georg Link (Almanya) aday gösterilmiş ve AGİT PA delegasyonu Başkanı olarak Farahnaz Karimi (Hollanda) atanmıştır. Frank Schwabe (Almanya) AKPM Delegasyonu Başkanı olarak görev yapacaktır.

Bu raporun İngilizce versiyonu tek resmi belge olup gayri-resmi Türkçe çevirisi mevcuttur.

⁷⁰ Yinelene taleplere rağmen, DKİHB SGH'ye YSK'ya yapılan itiraz ve şikayetlerle ilgili kapsamlı bilgi veya belgeler ulaştırılmamıştır.

⁷¹ Serbest ve adil seçim hakkının yanı sıra, YSK kararlarına karşı yargı yolu kapalı olduğu için ülkede etkili bir hukuki çözüm arayabilme hakkının da ihlaline neden olmaktadır. 1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi AİHS (serbest ve adil seçimler) 1. Ek Protokolü, Sözleşmenin 6. Maddesi (adil yargılanma hakkı) ve 13. Maddesi (etkili iç hukuk yoluna başvurma hakkı) ihlalleri doğurmaktadır.

⁷² Örneğin, İYİ Parti'nin İstanbul seçim ofisine 31 Mart tarihinde ve 6 Nisan'da ise CHP'nin İstanbul seçim ofisine silahla ateş açılması olaylarıyla ilgili soruşturma başlatılmıştır. 10 Nisan'da Bursa'da CHP'li bir genç aktivist tutuklanarak "asılsız söylentiler" yaydığı için kanunları çiğnemekle suçlanmıştır. Suçlama, görevdeki cumhurbaşkanını mağazalardaki ürünlere resimleyen ve yüksek enflasyona onun sebep olduğunu ifade eden çıkartmalar yapıştırma eylemine dayanmaktadır. Diyarbakır Başsavcılığı, 10 Nisan'da bir YSP kampanya etkinliğinde yapılan tüm konuşmalar hakkında "terör propagandası" içerip içermediğini belirlemek için soruşturma başlatmıştır. HDP, kampanya bürolarına ve destekçilerine yönelik saldırılara ilişkin çok sayıda suç duyurusunda bulunmuştur.